

ДОПОВІДІ

Єпископ Софрон Мудрий

Про сумління людини: Доповідь, виголошена на конференції в Підлютому 17.06.2003 р.

У щоденному житті ми часто чуємо чарівні слова «мав би ти сумління!» або такий вислів: «що людина без совісті і сумління!»

Що ж воно таке, це людське сумління? Сумління – це внутрішній свідок в людині, який засуджує чи виправдовує її.

Сумнів – це одне з найпопулярніших понять, що пов'язане з мораллю, але багатозначне. Часто говоримо про сумлінну працю людини, відчуваємо докори сумління. Про когось, хто байдужий до чужої біди, говоримо, що йому бракує сумління, тощо. Дехто каже, що сумління це голос Божий у душі людини або найвищий суд усіх вчинків людини.

Тож розумна людина все створене відносить не до випадку, а до абсолютного творця і архітектора всесвіту. Тому виснуємо, що Бог в акті створення і спасіння об'явив людині Себе, а рівночасно передав їй зміст своєї волі і покликав її реалізувати економію створення і спасіння. Щоби розумна людина могла застосувати і схвалити заклик Бога, вона отримала від Нього відповідну готовність, а саме особливу здатність пізнавати зміст свого покликання і відповідати на нього. Саме це і окреслюємо терміном «сумління». Одна з основних відмінностей між розумною людиною і твариною полягає в тому, що людина відрізняє добрі й погані вчинки. Цього звірина робити не може, бо в неї цього голосу совісті немає.

Совість – сумління – це Божий дар кожної нормальної людини. Не мати совісті означає належати до групи людей з розладною психікою, тобто до психопатів, яких, на щастя, у світі мало.

Найперше совість робить людину здатною творити добро, співчувати і бути цілісною натурою. Однак, незважаючи на те, що совість є у всіх нормальних зрілих людей, її чутливість буває різною. Якщо людина чинить за голосом совісті, вона є лагідною, щасливою, вдоволеною. Якщо ж людина чинить щось всупереч своїй совісті, вона неспокійна, нещаслива, невдоволена, вона завмирає. Саме тоді починається моральна деградація людини. Люди, котрі за інших обставин могли б бути чуйними, стають егоїстичними, самолюбними та жорстокими, сліпими і глухими до страждань інших людей. А ставши такими, ці люди стають здатними на ганебні вчинки, які для нормальних людей просто неприпустимі й незрозумілі. Люди зі звихненою, вбитою совістю вдаються до вбивств, насильства, торгівлі наркотиками, садизму. Такі люди, повільно вбивши спочатку свій інтелект і свою совість, починаючи з дрібних злочинів доходять до дуже тяжких, часто закінчують своє життя у в'язницях чи на електричних стільцях.

Отже, нам треба добре запам'ятати, що совість – це дія нашого розуму, яка застосовує загальні засади моральності до окремих наших вчинків.

Незаперечним є факт, що на світі існує об'єктивний моральний порядок. Існує внутрішня відмінність між добром і злом, і ця відмінність є незалежною від нашого власного судження. Голос сумління у людській душі безупинно нам повідомляє, що ми зв'язані з моральним порядком та зобов'язані робити добро, за всіх обставин уникати зла, принаймні вибрати менше зло.

Як виглядає активність людського сумління?

Переважно повна застанова випереджає нашу чинність, певні вагання підказують нам, до якого боку ми повинні пристати у своїх діях, добрих чи злих. Той самий голос відзивається також після здійснення чинності. Він нас картає чи осуджує, якщо ми виступимо проти морального права. Він оголошує та схвалює нашу заслугу, якщо ми вірно виконуємо свій обов'язок. Людина, яка здійснює злий вчинок, якщо вона не деградована, то відчуває певний сором. Це відчуття сорому з'являється само від себе у людській душі як відгомін злого вчинку, який понижує людину у її власних очах. Цей сором викликає біль, недомагання й терпіння душі. Це називається докором совісті, що турбує внутрішній спокій людини. Кажуть, що кожен поганий вчинок носить у собі батіг для свого винуватця. Звідси постає відчуття бридливості через скоєний поганий вчинок або радості, спокою через добрий вчинок.

Сумління є таким Трибуналом, за допомогою якого ми судимо наших ближніх. Дуже часто ми виносимо чесніший і справедливіший вирок щодо вчинків інших людей, ніж щодо власних. Низькі й ганебні вчинки викликають у нас осуд. І навпаки, добрі вчинки спричиняють нам задоволення і радість душі.

Звідки походить і береться у нас це наше сумління?

Найважливішою властивістю людського сумління є його незнищенність. Сумління можна хвилево приспати, приглушити наркотиком гріха, підступних його розкошів і пристрастей. Але воно знову пробуджується і проголошує права судді наших вчинків. Сумління пов'язане з розумною і вольовою людською природою. Воно нею володіє, над нею суверенно панує, від неї ніколи не відлучиться. Воно передувало Євангелії Христа, воно триватиме, доки триває людина і є безсмертною душа.

Чи можлива еволюція сумління?

Є ревні науковці, які вважають, що сумління не є цілісною частиною людського духа, не є Божим даром у момент створення природи першої людини, а наслідком і справою поступової еволюції.

Науковці твердять, що на початку праісторії начебто існувало стадо людей – тварин. Вони не мали жодних ідеалів, жодних моральних першооснов, а мали тільки поняття шкідливості та користі: у тих первісних громадах будь-хто не міг робити те, що йому подобалося, а мусив пристосовуватися до вимог сильнішого. Вимоги загалу виникали всупереч владі. Ніхто не міг їх обманути. Таким чином поступово постала система, щось дозволяла або забороняла. З плином часу, протягом тисячоліть ця система дозволених і заборонених речей удосконалилася, постав та утвердився звичай, а із звичаю постала моральність.

Як далеко сягають такі дослідження, еволюціоністи не кажуть. А ми знаємо, що вже на початку створення людського роду людина мала моральні поняття. Ця моральність постала із звичаю, бо весь моральний прогрес було здобуто в боротьбі з неморальними вчинками самих прародичів, їхнього першого предка Каїна і т.д.

Втілений Бог – Ісус Христос, який картав грішників за гріхи і якому людство завдячує своїм моральним відродження, водночас вказує на вищі засади та моральні ідеали.

Христос дав людям моральні засади, які своєю вищістю та благородністю безмежно перевищували властиву тогочасну моральність.

Поняття добра і зла виникли не на шляху пристосувань до того, що було корисним чи шкідливим, що було приємне чи неприємне, а шляхом боротьби з тим, що суперечило вищим ідеальним цінностям людини.

Не можна заперечувати, що формування понять добра і зла є наслідком історії, результатом важкої, довготривалої і ще не завершеної еволюції. Людство

ще довго крокуватиме вперед, поки здійметься на висоту моральності, яку оголосив Христос у своїй нагірній проповіді блаженств.

У людини є вроджена моральна свідомість, здібність розрізняти добро і зло, яку називаємо сумлінням.

Як розуміти сумління та автономію людини – незалежно навіть від Бога, наче б воно було джерелом усякого морального закону та його категоричного імперативу?

Тут мусимо ствердити, що сумління не є незалежним від Бога, категоричним трибуналом із автономно-самостійною владою. Людина, хоч має сумління, не є достатньою сама для себе, бо вона є створінням Божим, від Нього завжди і всюди залежна. Людина внаслідок упадку прародичів та особистих гріхів є слабкою, підлеглою своїм пристрастям.

Людина, крім цього, відчуває зв'язок з вищим Законодавцем. Таким чином сумління не є самостійним законодавцем моральності, а голосом Божим у людській душі.

Це правда, що багато було скоєно беззаконь в ім'я закону. В імені сумління було засуджено Христа на смерть, мучено людей невинних, які захищали слушні справи. Велися найжорстокіші війни, а під час революцій сотнями тисяч вбивали невинних людей. Тому не слід ставити голос сумління нарівні з голосом Божим.

У всіх таких злочинах відіграє роль не правдиве освічене сумління, а блудне, фальшиве сумління. Знаємо з досвіду, що сонячне проміння ogrіває кожне яблуко на яблуні, проте не кожне яблуко дозріває, бо якась причина перешкоджає діям сонячного тепла і світла. Подібно Боже світло падає на душу кожної людини, її освячує, але в деяких душах існують внутрішні перепони, які не пропускають цього Божого світла і перешкоджають людям досягнути повноти моральної досконалості.

Чи можуть існувати люди без совісті?

Так, можуть, такі люди бути. Такі люди без усяких вагань скоюють зло і без сліду, докорів зневажливо ставляться до жертв своїх злочинів. Такі люди з точки зору моральності є ненормальними, це члени суспільства, гідні співчуття, а деколи відокремлення від суспільства. Люди не раз були садистичними, ненормальними володарями імперій чи держав.

Що вчить нас Св. Письмо – Боже Об'явлення про сумління?

Об'явлення Боже у Старому і Новому Завітах навчає, що творцем і давцем людського сумління є Бог. Сумління дає нам здатність розрізняти моральне добро і зло (Сир. 17. 6-7). Через сумління Бог оцінює моральну вартість людини, досліджуючи її поведінку (Пс. 139, 23-24).

Св. Письмо окреслює сумління людини терміном «серце», воно виконує пізнавальну і нормативну функції. Тобто воно робить акти пізнання і роздумів (Плач Єрем. 3,40-42), узгодження дії з найвищою нормою (Кор. 1, 12), моральної оцінки задуманої дії (2 Кор. 4, 2), а також прийняття рішення і наказ його виконання (Втор. 6, 18). Сумління може бути правильним або хибним, залежно від відповідності або невідповідності його об'єктивній моральній нормі (Сир. 14, 1; Ді. 23, 1; 2 Кор. 5, 11). Воно може бути хибне і хитре (Муд. 2, 12; 1 Тим. 4, 2; Тит. 1, 15; 1 Кор. 8, 7); правдиве і фальшиве, фарисейське (Лк. 11, 46; Мк. 8, 15).

Щоби наше сумління діяло правильно, його треба формувати через здобування морального добра та моральних чеснот.

Як формувати наше сумління?

Виховання і формування сумління є дуже важливою справою життя людини. Чому? Бо сумління є найбільшим правилом морального життя і має

настільки важливе значення, що від вартості сумління залежить уся вартість людини як такої.

Наше сумління отримує перші основи свого розвитку у батьківському, родинному домі та у школі шляхом виховання і формування в цілому ряді наук, прикладів, звичок. Доростаючи до зрілості, людина піддає свої погляди і настрої особистому контролю розуму та виробляє для себе моральні погляди. Саме тут стрілка сумління може блукати. Як ми контролюємо і регулюємо годинник, так ми повинні чинити із сумлінням, повертаючись часто-густо до джерела моральної науки, якою є наука Ісуса Христа.

Формування сумління полягає в пізнанні морального добра та змушуванні волі до його виконання. Отож обов'язком батьків та вихователів є поступово допомагати дитині пізнавати добро і зло та впливати на її волю. В індивідуальному розвитку людина повинна йти за голосом своєї совісті і прямувати до вироблення в собі правильного сумління. Таке сумління віддзеркалює в собі промені Божої святості.

Як це досягнути?

Передовсім шляхом неупередженого прислуховування до того, що говорить нам внутрішній голос. Щоденний аналіз і перевірка совісті, читання духовної літератури, порада й розмова з духовною, фаховою людиною у своїх сумнівах, побоюваннях, переживаннях будуть для людини сильною допомогою. Казав колись св. апостол Павло: «Творю істину в Христі, не обманюю, як свідчить мені моя совість в Дусі Святому» (Рим. 9, 1). Бо він єдиний нам допоможе. Довіряймо йому, бо Він – наша «Дорога, Правда і Життя». Вірмо в це і чуймо та працюймо над нашим сумлінням.